

UDK 886.2.091:886.3.091:929 Marjanović

Štefan Barbarič

Slovenska matica, Ljubljana

MILAN MARJANOVIĆ KOT SLOVENSKO-HRVATSKI LITERARNI POSREDNIK

Slovenska in hrvatska moderna ob prelomu stoletja sta povezani. Posebno pozornost posveča obsežni in miselno prodorni posredniški publicistiki hrvatskega kritika M. Marjanovića.

The Slovene and the Croat modern literary creativity at the turn of the century are interrelated. Special attention is paid to the extensive and penetrating publicistic activity of the Croatian critic M. Marjanović.

Bolj ali manj splošno je znano, da je bilo literarno sodelovanje med slovenskimi in hrvatskimi književniki najtesnejše v času nastopa moderne, to je ob prelomu stoletja. Ne da bi hoteli spregledati stike med pisatelji v drugih obdobjih — teh stikov od vseh začetkov dalje nikoli ni manjkalo — vendar je sodelovanje tokrat preseglo poprejšnje, večidel individualne stike in je dobilo vsegeneracijski pečat.

Naslednji referat* se omejuje predvsem na ime Milana Marjanovića (1879—1955) in na njegovo dvostransko književno posredništvo ob prelomu obeh stoletij. Toda tudi v tem tematskem obsegu razprava glede na obsežno snov in spričo kompleksne problematike ne more stremeti k polni izčrpnosti: namenjena je, da zbere v kolikor mogoče zaokroženi obliki potrebne ilustrativne podatke in kvantifikacijske elemente, ob čemer bo nakazovala oprijemališča za analizo nekaterih literarnoidejnih in drugih, s temi povezanih vprašanj (kot je npr. diferenciranje moderne na obeh straneh ipd.). Posebej si referat šteje v nalogo, da opozori na pomembnost obravnave stikov med obema literaturama, tako neposrednih kot posrednih, zlasti v danem času, z drugimi besedami, da širšemu strokovnemu avditoriju obrne pozornost na poglavje, ki ostaja z izjemo gradivske študije Marje Boršnikove (1969) v glavnini in v posameznostih še zmerom prava nezorana ledina.

Stvari predmetnega razpravljanja so toliko dozorele, da je danes že s polno pravico mogoče misliti na podkrepljeno obdelavo vzporednosti med pojavi moderne v obeh književnostih, kar lahko pelje še dalje, do

* Dopolnjen referat, ki je bil prebran na IX. kongresu jugoslovanskih slavistov, Bled 18. okt. 1979.

drugih književnosti. Pod tem, da so stvari dozorele, mislim na večjo dostopnost gradiva (izdaje zbranih del, obdelave parcialnih vprašanj itd.) kot tudi na boljšo teoretsko pripravljenost za tovrstna študijska podjetja. To je, če vsaj bežno omenim, najboljši korektiv nekim preveč hermetično zastavljenim obravnavam posameznih narodnih literatur. Seveda pri vzporejanju slovenskega in hrvatskega literarnega dogajanja v času moderne poleg skupnih ali podobnih zamisli oziroma potez, ki so tvorice v književnostih spodbujale k izražanju solidarnosti, niso nič manj zanimive različnosti, ki udarjajo na dan, izhajajoč iz razlike v razvojnih pogojih ali v temperamentih in talentih.

Kakor je bila moderna pri Slovencih in Hrvatih izrazit večslojni proces, je po svoje značilno, da je prišlo do najintenzivnejšega sodelovanja med predstavniki z obeh strani prav v njenih začetkih, v času utiranja nove oblikovalne poti. To je bilo v prvi razvojni fazi, ko sta npr. na slovenski strani Kette in Murn, daleč od Dunaja, gradila lasten ustvarjalni položaj in še preden so začela Cankarja in Župančiča ločevati določena literarnonazorska razhajanja. To fazo označuje na hrvatski strani gibanje 'mladih', na zunaj označeno z letnicama 1895 (1897) in 1903, kakor ga je dokumentiral in časovno omejil Marjanović v izdaji izbora književne kritike iz teh let (Hrvatska Moderna I—II, 1951). Iz Marjanovićeve periodizacijske omejitve je predvsem jasno, da njegovo pojmovanje moderne izhaja iz generacijske uzaveščenosti soudeleženca, celo enega glavnih ideologov gibanja. (Ta omemba se zdi potrebna spričo dejstva, da sodobni literarni zgodovinarji namesto navedenega načela v splošnem uporabljajo pri določanju moderne načelo obdobja, prim. I. Hergešić, N. Košutić-Brozović, M. Šicel.) Marjanovićevo pričevanje o gibanju mladih in boju za novo literarno smer nudi bogato bero podatkov, prikazuje diferenciacijo po skupinah, pri čemer kritik ne zgublja izpred oči, kako dejansko mladi so bili njeni pripadniki, ko so s širokim zamahom in s polnim zagonom sil stopali v publicistiko in pred javnost.

1. In sedaj, kolikor mogoče na kratko o slovenskem sodelovanju v hrvatskih literarnih časopisih 'mladih'. Začelo se je v drugem letniku srednješolskega litografiranega glasila *Nada* (1896/97) in se razširilo v njenem nadaljevanju *Novi Nadi* (tiskana, izhajala od 1897 do 1899). Milan Marjanović, ki se je v prej omenjenem izboru književne kritike po polstoletnem odmiku ozrl na takratno dogajanje z očesom udeleženca in zgodovinarja, navaja, da je v prvem letniku *Nova Nada* objavila 13 pesmi sedmih slovenskih sodelavcev, ki da »su prednjačili u lirici«, medtem ko so Hrvati dajali ton v noveli in v dramatiki. Slovenskih prispev-

kov je v Novi Nadi 106.¹ Med našimi pesniki, ki so pošiljali prispevke v Novo Nado, sta najvidnejša Kette in Murn-Aleksandrov. Prvi² je kot novomeški osmošolec objavil v letu 1897 dve pesmi in v naslednjem še pet, vsega torej sedem (med njimi ljubezenske kot Čez pešček bel, gaze-lico Kamor koli hodim). Prav tako je sodeloval v Novi Nadi Murn že takoj v prvem letniku, v celem je priobčil pet pesmi (naj navedemo iz l. 1898 pesmico Sklonjene poznaš cvetice, ki je med prvimi signirana s privzetim imenom Aleksandrov).³ Po vsem videzu je Ketteja pritegnil Anton Kristan,⁴ poznejši socialistični politik in organizator, ki je ta čas končaval srednješolski študij v Zagrebu in je ob Marjanoviću, Cihlar-Nehajevu in Milčinoviću zastopal v uredništvu Slovence. V Novo Nado je našla pot tudi Zofka Kvedrova, ki je v nadaljnjem ohranila s hrvatskimi literarnimi krogi najtrajnejšo povezavo, saj se je kmalu po prihodu v Prago поблиže spoprijateljila z Vladimirom Jelovškom, pesnikom Simfonij, nekdanjim »novonadašem«, in je v družbi z njim v septembru 1900 podpisala manifest hrvatskih avantgardistov (objavljen pod naslovom »Mlada Hrvatska« v prilogi karlovškega Svjetla). Poleg drugega je Nova Nada prinašala tudi literarne študije, med njimi sta dve, ki ju je pripravil psevdonimni Z. Pečanov, in sicer o slovenskih pisateljih Cankarju in Govekarju. Srednješolska mladina, zbrana okoli Nove Nade, je svetovnonazorsko izpričala zgodnjo dozorelost, ki se kaže v zavračanju strankarskih prepričanj in v poudarjanju stvarnega dela. Ni pretirano, če je Marjanović v omenjeni študiji o hrvatski moderni omenjal, da je glasilo nastopajočih želelo gojiti 'zdrav kriticizem'.⁵

Posebno mesto med literarnimi listi »mladih« zavzema dunajsko-zagrebska *Mladost* (1898, polmesečnik, zastal po 5. številki). Slovenski delež v njem in medsebojne publicistične oziroma korespondenčne pove-

¹ *Vida Flaker*, *Casopisi hrvatskoga modernističnog pokreta*, bibliografija, 1977 (izšla 1979). T(one) P(otokar), ki je v Knjigi '79 (št. 8–9) poročal o izdaji, navaja, da je bilo v omenjenih glasilih »med 971 bibliografskimi enotami kar 142 tiskanih v slovenščini«.

² Kettejevo sodelovanje pri Novi Nadi omenja že urednik njegovih Poezij A. Aškerc (1900). Znano je bilo tudi M. Marjanovića (prim. Iza Senoe, str. 14): »Ali zanimivo je zabilježiti, da je veliki broj mladih slovenskih pisaca počeo u Novoj Nadi, npr. Kvedrova, Murn, Kette, Spindler i. dr.«

³ Ni odveč omeniti psevdonime najvidnejših sodelavcev Nove Nade: Ivanov (Dežman), Vinkov (Marjanović), Nehajev, Mikov (Skok).

⁴ Iz pisma, ki ga je Kette pisal Kristanu jan. 1898, je razvidno, da je bila Nova Nada razširjena tudi v Novem mestu in je bil nekaj časa Kette celo poverjenik (ZD II, str. 137, 308).

⁵ Nekam zviška ocenjuje Govekar Novo Nado, ko trdi v pismu Ellerju (8. I. 1898) o njenih sodelavcih: »... precej najivni so mu dopisniki, ki pa so zajedno smešno domišljavi.« (Pisma I, str. 146).

zave je v temeljnem, bogato dokumentiranem spisu Cankar z novostrujarskim klubom pri Mladosti pred desetimi leti predstavila Marja Boršnik v Slavistični reviji. Že pri iskanju sodelavcev je očitno (to je po svoje značilno v njeni prvi fazi)⁶, da uredništvo ni odbijalo piscev starejšega rodu za hrvatsko publicistiko moderne. Urednik Dušan Plavšić se v vabilu k sodelovanju ni obrnil samo na slovenske predstavnike mladega rodu, konkretno na Govekarja in z njegovim posredovanjem na Cankarja, marveč je iskal sodelavcev tudi v vrstah starejših, že uveljavljenih piscev. Tako je vabil Gregorčiča in Aškercu in poleg njiju pripovednika Josipa Stareta, ki je kot dolgoletni Zvonov poročevalec o hrvatskih literarnih zadevah užival v Zagrebu določen ugled, čeprav se je začel po Lisjakovi hčeri (1892) umikati v ozadje.

Izmed povabljenih starejšega rodu se je odzval Aškerc in poslal uredniku v objavo dve erotični pesmi (Kaj bi te vprašal . . . , Model). Kot dokument časa je vredno pozornosti, da je Cankar v prvem pismu Plavšiću (16. I. 1898) v eni sapi imenoval Govekarja, Župančiča, Vidica in sebe kot pristaše iste, se pravi modernistične smeri, četudi so se med člani nekdanjega Govekarjevega novostrujarskega kluba že v prejšnjem letu začele kazati zaznavne razpoke. Cankar je bil navdušen nad odprtostjo in programom Mladosti, pri čemer je očitno delovala tudi nejevolja nad domačo publicistično prakso, posebej pri sočasnem Bežkovem Zvonu. V pismu, v katerem se je odzval Plavšićevemu vabilu, si ni mogel kaj, da ne bi dal duška svojemu iskrivemu, nemalokdaj jedkemu temperamentu, in je pred urednikom, s katerim je stopal v stik, prešel v takojšen napad na ljubljanska literarna glasila. Najprej je povedal, da so poborniki nove smeri na Slovenskem »vzdihovali že lani po moderni jugoslovanski reviji, a nihče si ni mogel misliti, da jo bomo dobili v tako kratkem času«. Kajti »potreba (po njej) je bila krvava, zakaj stanje v naši literaturi je postajalo dan za dnem neznosnejše. Živelimo smo v kotu, za zidom, kamor ne pride nikdar najmanjši veter, niti en sam svetlejši žarek. Vse slovstvo je vzelo v zakup par starikavih profesorjev, oboroženih z gnjilimi estetikami«. Še preden⁷ je dobil v roke v 2. številki objavljene Župančičeve nemalo izzivalne Velikonočne sonete, je brez pridržka izjavljal: »Kar je v Ljubljani mladega in talentiranega, vse je vzradoščeno nad Mladostjo . . .« In res, kot sledi iz navedb v študiji M. Boršnikove, so vsi po vrsti, Govekar, Župančič in Eller, Marica Nadliškova in

⁶ Za termin gl. M. Šicel Specifična obeležja književnosti moderne v: Hrvatska književnost u evropskom kontekstu, 1978.

⁷ Razvidno iz navedenega pisma D. Plavšiću. Formulacija v SR 1969, str. 29 je malce dvoumna.

Vida Jerajeva, izražali zadovoljstvo ob začetkih izhajanja vsejugoslovanske »smotre za modernu književnost i umjetnost«.

Navdušenost slovenskih »mladih« je bila — če upoštevamo usodo Mladosti, ki je prenehala po 5. številki — seveda pretirana. Izdajatelji so bili premalo močne literarne osebnosti, da bi mogli prebroditi prvo materialno krizo, ki se je pokazala tudi zaradi neveščega gospodarjenja. Podjetje, ki je kljub vsemu spočetka marsikaj obetalo, je s pikro satiro ošinil nastopajoči A. G. Matoš v marčni številki splitskega Novega Vijeka.⁸ Matoša je spodbodla k brezobzirni besedi pogostna programska deklarativnost, ki je spremljala tako rekoč korak za korakom nastope hrvatskih »mladih«, pri čemer pa je prezrl dobre stvari, ki so jih zanesene izjave priklicale v življenje.

Kot povedo podatki, je med Slovenci imel najbližje stike z uredništvom Mladosti dunajski slavist Franc Vidic, ki je pregledoval slovensko gradivo in si je kmalu pridružil Župančiča. Vidičev takratnemu Govekarjevemu pisateljevanju nadvse naklonjeni prikaz novejšje slovenske slovstvene tvornosti je kot edini slovenski prispevek dobil mesto takoj v prvi številki. Sicer je pripadla glavna in edina beseda v slovenskem pripovednem deležu poleg Govekarja (novela Saldirano!) Cankarju (Ti sam si kriv,⁹ druga črtica, naslovljena Julija, ni mogla biti objavljena zaradi zastoja revije v mesecu marcu; pozneje jo je Cankar porabil za Vinjete). Kar se slovenskega sodelovanja v Mladosti v celem tiče, velja ponoviti sodbo M. Boršnikove v omenjeni študiji: »Relativno smo torej Slovenci s šestimi sodelavci v petih številkah kljub Govekarjevim tožbam, da je premalo slovenskega, še kar v redu zastopani, in to dovolj kvalitetno.«

Po Mladosti, ki so ji že sodobniki pripisovali oznako moderne, vendar še ne modernistične revije, je v vrsti literarnih glasil mladega rodu izšel leta 1900 (in v naslednjem letu prenehal) mnogo obetajoči *Život*, ki ga je izdajalo Društvo hrvatskih umetnikov in mu je dajal glavni ton agilni Milivoj Dežman-Ivanov. Poleg Govekarja in Župančiča je *Život* v svojih dveh letnikih prinesel tri Cankarjeve črtice: *Odložene suknje*, *Mimi*; *Ob zori*. Vse tri so bile kmalu nato umeščene v zbirko *Ob zori* (1903).

Že bibliografski pregled, objavljen na koncu obeh knjig Marjanovićeve Hrvatske moderne, pove, da je bilo na Hrvatskem večje število publicistov, starejših in mlajših, ki so pisali o sočasni slovenski književnosti

⁸ A. G. Matoš, *Sabrana djela* VI, 1973, str. 7—15 in komentar.

⁹ Popravi napačno trditev v CZD VII, str. 344, 404, 407 (opombe).

¹⁰ Str. 33.

in njenih predstavnikih,¹¹ vendar vsi ti zdrknejo v ozadje, če postavimo obnje delo Milana Marjanovića, ki je bil — da ne upoštevamo njegove druge literarne dejavnosti — obojestranski posrednik: Slovencem je pisal o hrvatski in Hrvatom oziroma Srbom je prikazoval slovensko.

Preden se ozremo na prvo poluto Marjanovićevega literarnoposredniškega delovanja, to je na slovenska croatica, naj vržemo še bežen pogled na to, kako so v istem času slovenski modernisti spremljali hrvatsko književno ustvarjalnost. V mislih imam predvsem kritiško publicistiko dveh vodilnih osebnosti nove smeri, Cankarja in Župančiča.

Cankar si je v Literarnem pismu (Slovenka 1900) najprej privoščil neprizanesljivo besedo na račun publicističnih razmer okoli Naroda in Zvona, nakar je vzel v obrambo dve pravkar izšli knjigi, ki sta ta čas doživljali pri velikem delu kritike nenaklonjen sprejem. Ti knjigi sta bili Zofke Kvedrove *Misterij žene* in drugi del *Simfonij* Vladimirja Jelovška. (Prvi del Jelovškovih *Simfonij* je bil objavljen dve leti pred tem.) Cankar se do tega časa z njima sicer še ni bil osebno seznanil, vendar je občutil do njunega viharneško eksplozivnega pisanja, ki je prišlo posebej do izraza v obeh knjigah, simpatijo, celo nekaj sorodnosti. Čeprav je Cankarjeva ocena *Simfonij* v glavnem afirmativna, mnogo ugodnejša, kot jih je bilo toliko, ki jih je praški medicinec ta čas dobival od različnih strani¹² in med katerimi je bila npr. Matoševa naravnost zvrhana z jedkim uničujočim sarkazmom, ni mogoče prezreti v Literarnem pismu rahlih pridržkov glede Jelovškove poezije. Nekaj značilnih stavkov: »... kakšna nenavadna moč je v tem pesniku. Res je, da govori za oktavo previsoko, da nakopičena epiteta preglasno zvone in da se čustva in misli izgubljaajo v tem zvonanju. To je napaka, ali ta napaka je zunanja. Name je napravil Jelovšek vtis globoko čutečega človeka, ki pove naravnost in brez ovinkov, kar čuti in misli.« Omejitve so še opaznejše, ko Cankar spregovori o prvem delu *Simfonij*, ki je bil po njegovi sodbi »neprimerno slabši od drugega«, in sicer zavoljo tega, ker je bil njñhov avtor nejasen, negotov, gostobeseden in se je dal preveč voditi drugim zgledom, npr. Nietzscheju. Skratka, Cankar ni Jelovškove literature sprejemal s povsem odprtimi rokami kakor, recimo, Zofkin *Misterij žene*. Lahko bi navedli še več primerov Cankarjevih kritičnih izjav glede Jelovškove poetične proze, vendar so dovolj urejeno zbrane v opombah k Zbranemu delu XXIV. (prim pismo Kraigherju: »... Jelovšek s svojim prenapetim

¹¹ Naj omenimo vsaj M. Dežmana, ki je v *Obzoru* 1897 pisal o knjigah Slovenske matice.

¹² Marjanović jih je imenoval »Disonancije« (Hrvatska moderna, I, str. 346).

slogom«).¹³ Zdi se, da je Cankar v Literarnem pismu bolj kot Jelovškovo pesnjenje samo ocenjeval in pozitivno vrednotil njegovo brezkompromisno in človeško odprto ustvarjalno stališče. Mimogrede bodi omenjeno, da se je Cankar z Jelovškom srečal prej kot z Zofko spomladi leta 1902, z Zofko pa istega leta poleti.

Drugi Cankarjev spis, ki se je dotaknil hrvatske književnosti, so istočasne *Skizzen*, objavljene v listu *Der Süden*, v katerem je naš pisatelj nekaj časa sodeloval. Poleg knjige *Misterij žene* ta spis v kratkih besedah nadvse ugodno ocenjuje zbirko črtic Andrije Milčinovića, naslovljeno *Zapisci*. Bil je mnenja, da hrvatska slovstvena publicistika tej knjigi ni posvetila ustrezne pozornosti, kajti »Milčinović pripoveduje v mojstrskem stilu, v jeziku, ki dosega najlepše, kar je bilo doslej napisano v hrvaščini«. Kar pa je v tem časniškem zapisu posebej vredno pozornosti, je nekaj Cankarjevih misli o jugoslovanskem literarnem modernizmu, v katerem je najti vzporedne pojave s tujimi slovstvi, »ki jih častilci starega in udomačenega zelo po krivem označujejo in zamučujejo kot posnemanja tuje oblike in tujega duha«, kar slovenski kritik odločno zavrača. K temu je Cankar napisal še vrsto prodornih sodb, tako npr., da je naša (slovenska oziroma jugoslovanska) »moderna' v nenehnem gibanju ... vsakih nekaj let drugačna ... si pogosto sposoja obliko, v svoji najgloblji vsebini, v svojih mislih in čustvih pa ostaja docela slovanska, in to južno-slovanska«. Bistroidno je pripomnil, da kljub kulturni povezanosti med Hrvati in Slovenci (»dveh bratskih narodov, ki sta globoko kulturno povezana«) obstaja med njima umetniška neodvisnost, da se namreč »kažejo tako v razvoju kot v vsebini zelo opazni razločki, izvirajoči iz duševnih posebnosti in neenakosti v družbenih razmerah«. Težko bi kdo takrat in tudi danes bolje formuliral to razliko v enakosti!

Navedeni primeri zgovorno pričajo, da se je Cankar dovolj pazljivo zanimal za moderno hrvatsko književnost. Bilo bi mogoče dodati še marsikak dokaz, kot npr. da je spraševal za Tucića, Nikolića in Begovića, in kar je najzanimivejše, da je sredi leta 1903 uredniku Zbašniku napovedal napisati »kaj malega o Matošu in Milčinoviću, edinih hrvaških pisateljih, ki jih sodi(m) lahko z evropskega stališča« in hkrati obžaloval, »kako malo poznamo novejšo hrvaško in srbsko literaturo«, ki da jo tudi sam pozna »strašno površno«.¹⁴ Z Milčinovićem se je srečal l. 1901 in v pismu Z. Kvedrovi opisal vtis, ki ga je o njem dobil pri tem pogovoru.

¹³ N. m., str. 421.

¹⁴ Prav tam kot pod 13.

Na sodobno hrvatsko književnost je pokazal tudi Oton Župančič na več mestih, posebej še v esejističnem zapisu *Moderna črtica pri nas* (Slovan 1902). Zapisa pesnik ni objavil v Delih (IV), kamor je sicer uvrstil podobna zapisa o Ketteju in Murnu. Šele v Mahničevi izdaji Župančičevih kritičnih spisov (ZD VII) je imenovani zapis enakopravno uvrščen v celoto opusa. Če pustimo ob strani slovenska črtičarja, Cankarja in Zofko, ki sta glavni predmet Župančičevega spisa, obseže pogled našega pesnika več hrvatskih imen, od Milčiničeva, ki ga podobno kot pred njim pisec sestavka *Skizzen* postavlja na najvidnejše mesto, do Jelovška in Katalinič-Jeretova, »rahločutni« Ivanov (Dežman) in »kremenjak« Tucić sta samo naštet. Drugače kot Cankar ocenjuje Župančič Misterij žene, ki ga zelo ostro odklanja zaradi tendenčnosti, in Jelovškove Simfonije, ki ga odbijajo s svojim »nasilnim pompom«. Enako neprizanesljiv je do črtičarstva Katalinič-Jeretova, katerega zbirka Inje po njegovi sodbi zaradi »navadnih literarnih motivov starega kalibra« ne predstavljajo nikakega modernega dosežka. V drugem spisu, v oceni Ilešičevega Cvieća slovenskoga pjesništva (1907), je pesnik zbirke Čez plan večje in dognano označil Kranjčevića, da »kleše iz žive skale, medtem ko mi tukaj gori rezljamo«. Zanimivo je, da o hrvatski liriki na splošno nima najboljšega mnenja: kolikor jo pozna, mu je preveč gostobesedna in retorična.

2. Milan Marjanović (r. 1879 v Kastvu) je napisal prvi Slovincem namenjeni prispevek s področja hrvatske literature pri dvajsetih letih, potem ko je bil že več let publicistično dejaven, največ v Svjetlu in v Novi Nadi. Spisi, ki jih je namenil slovenskemu občinstvu, so bili preglednega značaja in so bili objavljeni v Ljubljanskem Zvonu. To so: 1. »Moderna« v hrvatski književnosti (v prevodu, 1899), 2. Prvaci hrvatskog realizma (1900), 3. Noviji hrvatski pjesnici in Noviji hrvatski pripovjedači (oboje 1901). Prispevki, izdelani v živahnem esejističnem slogu, so našemu bralcu nudili prikaze hrvatskega književnega dogajanja in orise njegovih nosilcev v sedanosti in v polpreteklem času. Mladi avtor je, kar se tiče obvladanja in razlage obsežne snovi, nastopil v drugi literarni sredi z redko zanesljivostjo in prepričljivo. Medtem ko je bil prvi članek bolj razvojna slika književnosti v zadnjih dvajsetih letih, se je v ostalih težišče prevesilo na zaokrožene literarne orise: v drugem članku realistov Kovačiča, Dalskega, Kozarca in Leskovarja, v tretjem so sledili portreti Vojnovića, Draženovića, Turića, Novaka, Borote, Livadića, Matoša in drugih in v zadnjem Tresića-Pavičića, Kranjčevića, Nikolića, Vidrića, Begovića in Nazorja.

Hrvatska literarna snov, kakor je zajeta v štirih navedenih študijah, je po svojem problemskem obsegu preširoka, da bi jo bilo mogoče vsestransko in enakomerno pretresati v okviru našega tokratnega razpravljanja. Vprašanje, v koliki meri so bile posamične Marjanovićeve sodbe oziroma razlage dognane, ostaja slej ko prej prepuščeno raziskavam kroatistične znanosti. Za določeno ponazoritev Marjanovićevega toka misli se zdi na tem mestu dovolj, da odgovorimo na vprašanje, kakšna je njegova predstavitev hrvatske »moderne« v Zvonu 1899, in da hkrati vsaj bežno razmislimo, kakšne značilne podobnosti oziroma različnosti se v tej interpretaciji kažejo v primerjavi s slovensko moderno.

Že na prvi pogled je očitno, da Marjanovićeve literarne opazovanja v članku »Moderna« u hrvatskoj književnosti¹⁵ vodi izrazit aktualističen vidik, podprt z manifestiranjem nazorov lastne generacije. Naša sodba o tedanjih avtorjevih kritičkih zamislih je lahko tem bolj trdna, ker je mladi publicist istočasno objavil še vzporeden članek o hrvatski moderni v praškem Slovanskem Přehledu.

Marjanović utemeljuje svojo predstavitev hrvatske moderne zgodovinsko razvojno in sociološko, izhajajoč pri tem iz osnovnih postavk literarnega gibanja po Šenoi. Drugače kot v znani knjigi *Iza Šenoe* (1906), v kateri razločuje dva zaporedna toka (realizem : modernizem), določa Marjanović v svojem začetnem, nemalo improviziranem spisu v Zvonu posebno mesto naturalistični orientaciji, ki je nastala v začetku 80. let v neposredni povezavi z nacionalno revolucionarnim (pravaškim) pravcem, po njegovi sodbi v zgodnjih letih je realizem ruskega tipa temu toku šele sledil. Opredelitev realizma proti modernizmu je v spisu, ki ga imamo v vidu, sila splošna: realizem je bil tendenciozen (sodobneje povedano: ideološko podgrajen) in se je naslanjal na sociologijo in na empirično psihologijo, medtem ko se je nova smer t. i. mladih od družbenih vprašanj obrnila navznoter, k duši. Ta introvertirana orientacija je potegnila za seboj tudi nekatere starejše pisce, npr. Đalskega, da so se začeli ukvarjati s filozofskimi in iracionalnimi temami.

Ko Marjanović v razvojni sliki postavi v osredje lastno generacijo, se pri tem bolj ustavlja pri njenih programatskih težnjah (posebej v glasilih Hrvatska misao in Mladost) in pri bojih, ki so jih te izzvale, kot morebiti pri izrisovanju literarnih stvaritev nastopajočih. O njihovih tovrstnih prispevkih je v Zvonovem članku povedano sorazmerno malo:

¹⁵ Obj. M. M., 3. knjiga Hrvatske književne kritike (ur. P. Lasta), 1950, str. 21–27.

»Kraći sastavci mladih modernista bili su dekadentske i simboličke vrste zapadnog smjera. Na teoretsku stranu književnog pokreta mladih djelovao je pokret bečkih secesionista, koji nije bio štetan, ukoliko je izazivao reviziju svega dotadašnjega gledanja.« V Slovanskem Přehledu je za spoznanje konkretniji: »Naši Modernisti nisu do danas u književnosti dali veće vrijednosti; njihovi radovi karakterizirani su dekadencijom: to su sitnije intimne stvari, nervozno udrhtale, često afektirane.« Kot predstavniki modernističnega vala so imenovani Ivanov-Dežman, Domjanić, Begović, Livadić in Nehajev.¹⁶

V zvezi z navedenim se zdi nujno opomniti, da je Marjanović pozneje, ko se je dinamika gibanja mladih že polegla, opuščal oznako dekadentstva in utemeljeval termin »impresionizem« (in diletantizem). V že omenjenem orisu Iza Šenoe je pristavil k polpreteklim naponom kritično misel: »... Pa koje čudo onda, da nas je zahvatila u onoj formi 'moderna' upravo epidemično? A 'moderno' je bilo sve, o čemu nismo do tad čuli. Moderna je bio i Brandes i Zola i Bahr i Maeterlinck, moderan je bio i Comte i Swedenborg i Strindberg i Boecklin i Rops i Przybyszewski i D'Annunzio.« In dalje: »Bacili smo se kao čopor izgladnjelih skakavaca na ono, što je bilo u Europi i jeli sve, bilo travu, ili drač, bilo cvijeće ili plod, pelin ili grožđe. I samo za to se vikalo o apsolutnoj slobodi.« Gre za pojav, ki ga označujejo mladostno vretje, zapadanje v fragmentarnost in anarhičnost, neizčiščenost; marsikaj, kar je mladim okoli Mladosti očital že Matoš v splitskem Novem vijeku in kar je oponašal celo njen sodelavec Artur Benko-Grado. Vendar je treba glede na njune pomisleke reči, da so mladi kmalu v Životu in drugje, dali jasne dokaze literarne nadarjenosti.

Če se ponovno ozremo na Marjanovićevo zgodnjo publicistiko, za katero je sestavek v Zvonu 1899 le eden izmed primerov, lahko rečemo, da njegov spis o hrvatski moderni sodi med prve poizkuse osmišljanja literarnega dogajanja na širši ploskvi. Slovenski opazovalec v navedenem spisu zlahka odkriva nekaj stičišč z našimi sočasnimi izjavami, ki so udarjale v javnost kot izpoved teženj mladega rodu. Tudi pri nas je najti enaka gesla kot pri Marjanoviću in Hrvatih, kot npr., da je karakteristika mladih boj proti sočasnim književnim razmeram in to boj v imenu svobode ustvarjanja, v imenu manifestacije svobodne ustvarjalne osebnosti. Enako so poborniki mladega rodu na obeh straneh iz prepričanja, formuliranega tudi v članku v Zvonu 1899, »da estetika nije pusta me-

¹⁶ M. Kvapil, »Slovanský Přehled« i hrvatska književnost (1899—1914), Croatica, sv. 7—8, 1976, str. 322.

hanika i da umjetnost uopće ne smije oponašati«, zavraćali tradicionalno normativno poetiko, želeč ustvariti nekaj novega, sebi in času ustrežnejšega.

Ob vzporednicah, ob mogočnem skupnem koraku, seveda ni mogoče prezreti določenih razlik med moderno pri obeh sosednih narodih. Razkol med staro in mlado generacijo (če se opremo na izjave protagonistov gibanja mladih) pri Hrvatih ni bil tako krčevit in tako radikalen kot na slovenski strani. Značilen primer za to je sprejemanje starine Dalskega, ki je sicer s svoje strani dajal nastopajočim polno podporo. Ni odveč omeniti, da je Marjanović v članku, ki ga imamo v vidu, navajal stavke avtorja Radmilovića iz Hrvatskega salona 1898: »Ne obazrite se na nikakove zahtjeve, koji dolaze izvan sfere vaše umjetnosti... Svaki umjetnik neka čuva svoju umjetničku individualnost, jer će samo tako moći da ostvari ono što želi njegova duša.« Urednik splitskega Novega vijeka Tresić-Pavičić je bil mlademu rodu — čeprav je bil po letih mlajši od Dalskega in ga je v svojem prikazu v Zvonu 1901 Marjanović uvrstil med »novije pjesnike« — povsem tuj, tako da za program njegovega lista uporablja v spisu v Zvonu 1899 najostrejše besede: doktrinarstvo in apriorizem! (Matoš, ki je v članku Sintetička kritika l. 1907 poleg drugega nastopal proti Marjanovićevemu »precenjevanju« Dalskega, je glede na svojo francosko šolo in generacijsko odmaknjenost poseben primer.)

In drugič, kolikor razlike med hrvatskimi in slovenskimi modernimi izvajamo iz zgodnjega očrta »Moderna u hrvatskoj književnosti«, velja opozoriti na naslednje: Marjanovićev »mi« je v najširšem smislu izrazito aktivizatorski, o zahtevi po zavestnem spreminjanju stilne formacije ni sledu, prodor mladih se mu kaže še najbolj v izbiri literarne tematike, zanj je literatura le del torišča, na katerem so nastopajoče sile stremele naprej, torej le del javnega življenja. To je razvidno posebej iz konca članka, ko želi naravnati mlade sile v celoto javnega življenja: »Naša Moderna bi morala biti zora novoga života, i to ne samo literarnog i umjetničkog, nego i socijalnoga, moralnoga, intelektualnoga i političkoga; jednom riječi: naša Moderna treba da bude preporod svega našega bića.« To koncepcijo je prav gotovo imel v mislih Barac, ko je opazal razliko v vrstah mladih in je zato napisal o Marjanoviću: »... on je (kao Šarić i Mikov) hrvatske književne prilike gledao u sklopu općenarodnih problema.«¹⁷

¹⁷ A. B., Hrvatska književna kritika, 1938, str. 230.

Program hrvatskih modernistov, kakor je bil preko slovenskega osrednjega književnega lista predstavljen naši literarni javnosti, je že s tem, da je kazal na sorodne pojave v hrvatski metropoli in na Hrvatskem sploh, bil v podporo istovrstnemu zanosu na naši strani. To tembolj, ker se Marjanović ni ustavil pri sami manifestativni besedi, marveč je v člankih v dveh naslednjih letnikih *Zvona* nudil še portrete ustvarjalcev in nekaj razlag njihovih stvaritev.

3. Drugi pol problematike predstavljajo Marjanovićeve hrvatska slovenica. Spisek le-teh je za kratko obdobje štirih let, v katerem so ta poročila oziroma ocene nastale, dovolj obilen: enajst bibliografskih postavk (z eno dodatno: o razstavi slovenske umetnosti v Ljubljani, ki jo v naši zvezi ne upoštevamo). Slede si tako:

1900: Dragotin Kette: *Poezije* (Život), Ivan Cankar (portret, Svjetlo), O »Knjizi Boccadoro« i »Misterij žene« (Svjetlo), Zofka Kveder: »Misterij žene« (Svjetlo), O. Župančič: »Pisanice« (Svjetlo) — 1901: I. Cankar: »Za narodov blagor« (Brankovo kolo, Sremski Karlovci) — 1902: Iz novije slovenske literature. I. Cankar i Z. Kvedrova (Kolo, Beograd), Z. Kveder: »Ljubezen« i I. Cankar: »Knjiga za lahkomišelnje ljudi« (Hrvatska misao), Knjige Matice Slovenske I—II (tj. za l. 1901, predvsem Tujci; Obzor) — 1903: Ivan Cankar. Studija iz moderne slovenske beletristike (v 5-ih nadaljevanjih) in Dvije slovenačke knjige (Aleksandrov in Šorli), oboje v Vijencu, zadnji letnik, uredila Đalski in Ivanov-Dežman.¹⁸

V danem okviru ni mogoče pregledati vsega, kar je Marjanović o slovenski literaturi pisal in kako je vrednotil književne pojave pri sosedih onkraj Sotle. Za splošno oznako Marjanovićevega posredovanja sočasnih slovenskih literarnih del zadostuje podatek, da v teh letih na Slovenskem noben kritik ni toliko pisal o Cankarju¹⁹ in malokateri s tolikim razumevanjem novega, kar je prinašal s sabo naš prvak moderne. O nekaterih delih je hrvatski kritik pisal celo večkrat, o Tujcih sploh zelo obsežno, o Knjigi za lahkomišelnje ljudi posebej za 'Hrvate in za Srbe. Marjanovićevo poročanje sega vse v l. 1903, do izida zbirke *Ob zori*, ki jo v svojem zadnjem, preglednem spisu v Vijencu omenja, vendar je tematsko ne vključuje.

¹⁸ Bibliografija v 3. knjigi Hrv. književne kritike je nepopolna, manjkajo 3 sloveno-kroatistične postavke, med njimi najvažnejša iz Vijenca 1903.

¹⁹ Marjanovićevo zanimanje za Cankarja omenjajo: Dežman v oceni *Fragmentov* (gl. pozneje), avtor sam v knjigi *Iza Senoe*, str. 173, in Barac v Hrv. književni kritiki, str. 252: »M. je bio prvi hrvatski kritik koji je upozorio na sjajni talenat Ivana Cankara, vjerujući već g. 1900 da ovaj pisac ide k savršenstvu, i proričući da će se razviti u pisca koji će napisati ili himnu života, ili iznijeti njegovu tragiku, u svoj njihovoj jakosti i veličini.«

V navedeni »studiji iz moderne slovenske beletristike« si je Marjanović prizadeval, da bi dal tudi splošno oznako Cankarjevega književnega pojava. Ta je v primeri s sočasnim slovenskim pisanjem zelo ugodna:

»Cankar nije samo umjetnik, on je u jedan mah i umjetnik i filozof i socijolog i politik, on se ne veže o pojedine estetske oblike, o pojedine književne smjere, on ih sve rabi, ili bolje reč, on rabi samo jedan smjer: svoj osobni smjer. Cankar je najjača i najizrazitija individualnost u slovenskoj literaturi, on je u prvom redu ta individualnost, a onda tek sve drugo. Cankar je u prvom redu — čovjek koji ne zatvara oči pred nijednim pitanjem, čovjek koji djeluje perom, ali svestrano. On je bojovnik. On spada u red onih modernih pisaca koji su u isto doba i umjetnici i mislioci i bojovnici i propagator, u red pisaca kao što su Soren Kierkegard, Multatuli, Nietzsche i dr. I u tome je njegovo poglavito znamenovanje, u tome je njegova poglavita odlika. Cankar je u svojim radovima, negdje izrično, negdje između redaka, negdje u ovom, negdje u onom obliku razasuo sijaset misli, dao je u aforističkom obliku čitavi jedan pogled na život i narod svoj...«

Seveda take in podobne globalne sodbe ne bi kaj prida povedale, če se ne bi Marjanović posamič, od knjige do knjige prizadeval — pogosto precej improvizirano — da prodre do problemske srži Cankarjeve zgodnje novelistike in dramatike. V težnji, stopati kolikor mogoče v korak z avtorjem, je mladi hrvatski publicist problematiziral vidike Cankarjevega pisanja, problematiziral najpogostejše v idejni, socialnopsihološki ali karakterološki sferi. Pri tem stiku z avtorjem je uporabljal tako analitično diskurzivno kot svobodno asociacijsko metodo.

K Narodovemu blagru:

»...da gdje ima ogorčenosti i smjelosti javno ju izreći, da je to znak, da nema mira ni rezignacije, da ima aktivnosti, da ima snage i temperamenta, da ima života i tražbine. A to je u naše dane već dosta, a mnogo je ako je to spojeno sa nesumnjivim talentom, kao što ga ima Cankar. On će novim radnjama davati sam sebi nužni korektiv, kao što je to Ibzen činio, a to je razvoj, organiznički razvoj, a razvoj je znak jake osobnosti, a osobnost je velika tekovina za literaturu koja ih tako malo ima kao naša« (Brankovo kolo, 1901).²⁰

Kakor lahko povzamemo iz navedka, Marjanović ob Narodovem blagru uveljavlja vidik življenjskega aktivizma, česar v sočasnih slovenskih ocenah ni najti. Hkrati postavlja vprašanje navezovaje na Jakoba Rudo: »Zar je život tako kukavan, da se mora svršiti samoubojstvom? Cankar je ogorčen, duboko ogorčen, ali zar nema ni jedne utjehe?«

²⁰ Zanimivo je, da je M. v tej zvezi potegnil vzporednice med Cankarjem in Matošem, takrat avtorjem dveh knjig črtic.

S podobnim aktivizatorskim vidikom je zastavljena kritika *Kralja na Betajnovi* (v študiji v Vijencu):

»Jasno je, da je Cankar na strani Maksa, koji predbacuje Kantoru brezobzirnost i brutalnost, koji radi o tom da ga sruši, koji je jedan od onih vagabunda, koji postaju socijalistički ili anarhistički agitatori mržnje i osvete. Ali Cankaru imponira Kantor, imponira mu njegova snaga i gotovo bi rekao, da uživa u njegovoj konačnoj pobjedi, ali ne zarad samoga Kantora, nego zato, jer je ta pobjeda najveća pljuska za današnje društvo, za one kukavce, koji okružuju Kantora, koji ga se boje i koji neće ni njegovom priznanju, da je ubojica, da vjeruju od samog straha, od samoga kukavluka. Dakle ni tu nam ne podaje Cankar jednu figuru pozitivnog tipa njegovog ideala čovjeka, nego je tu skroz negativan, jer pišući »Kralja na Betajnovi« piše samo krvavu ironiju, krvavu satiru na društvo i njegovu slabost.«

Marjanovićeve sodbe o Kantorju z Betajnovce, do kakršne se je v času, ko je bila izrečena, malokdo lahko dokopal in ki ji danes v glavnem pritrjujemo, priča o redki psihološki pronicljivosti zagrebskega kritika. Škoda, da je Cankar tako slabo spremljal hrvatsko kritičko publicistiko, kajti bilo bi nedvomno zanimivo, kako bi sprejel ta ali oni odmev svoje literature.

Nenavadno pazljivo se je Marjanović ustavljal ob posameznih tekstih Knjige za lahkomišelnice ljudi. Prvič, v oceni v Hrvatski misli, je dal splošno oznako knjige, ki je takrat burila duhove, drugič v beograjskem Kolu, in tretjič v študiji v Vijencu, ko se je poglobil v njeno miselno problematiko in je ob njej izdelal svojo utemeljitev Cankarjevega revolucionarnega »nezadovoljstva«.

V Hrvatski misli:

»Cankar se kreće na medi između carstva priče i realnosti. On je pun romantike i čežnje, a ujedno bi htio da vodi snažan život slobodnog i genijalnog egoiste. Cijela knjiga vrvi od izjava sjajnog toga duha Cankarovog, ali je cijela knjiga žalibože samo niz fragmenata tog duha. Nema tu ni mira ni mjere, bez čega nema prave umjetničke izradbe. S te su strane bolje i »Vinjete« i »J. Ruda«. Ali uza sve to mogu reći, da je Cankar prvi pravi moderni europejac, koji se izvio iz sasma domaćega slovenskoga tla.«

Njegovo razglabljanje v *Vijencu* gre v precej drugačni smeri:

»...naime da se on (:Cankar) ne zavarava iluzijama, da se on bori jer se boriti mora, ali nije ni slijepi fanatik ni ludi slijepac, a ta je crta od važnosti ako hoćemo da mu sudimo, jer odbija od njega prigovor kakovoga strančarskoga fanatizma ili djetinjega idealizma. Cankar je *sanjar* (podčrtal Š.B.), jer je takova njegova narav, on je *revolucionar* (podčrtal Š.B.), jer ne može da drugačiji bude, ali on dobro zna, da njegovi udarci ne ruše preko noći stoljetnu zgradu, on za to i ne bjesni onako bezglavo, nego se radije gorko i bolno ruga, i krvavo smije.«

V nadaljnjem odkriva kritik v pisateljevem nezadovoljnem odnosu do sveta in življenja psihološko pogojenost ter razlaga nezadovoljstvo kot gonilno silo napredka:

»I tu on ide u dno ljudske naravi te ne tumači sve to neprestano nadanje i tu borbu, svu tu revolucionarnost lih borbom interesa nekih suhih principa, nego onim, što je Preradović tako jezgrovito izrekao u stihovima: 'Ljudskom srcu uvijek nešto treba, — zadovoljno posve nikad nije. — Čim željenog cilja se dovreda — iz njega opet sto mu želja klije.' Nezadovoljstvo, vječno nezadovoljstvo je onaj najjači motor svih ljudskih revolucija. Nije im uzrok glavni i jedini ekonomska borba, nego spoznaja nepravdnosti i neslobode, neprestano nove težnje, vječna nezadovoljnost, dakle poglavito psihološki razlog.«

Posebej intenzivno se je Marjanović ukvarjal s Tujci.²¹ Ob njih je razvijal teorijo tujstva, si postavljajl vprašanje o mestu umetnika v majhnem narodu (in je z navajanjem Nizozemcev, Dancev in drugih nordijcev želel razostriti Slivarjevo malodušno tezo), hkrati je iskal analogij v znanih literarnih delih. Pri tem ni mogoče prezreti, da je intonacija članka, objavljenega v *Obzoru*, opazno drugačna kot odstavlki o Tujcih, umeščeni v študijo v *Vijencu*. V prvem primeru je Marjanović izrazito afirmativen, v drugem izpostavlja nekatere pomisleke.

V Obzoru:

»...njegovi 'Tujci' spadaju u onu kategoriju djela, u koju i razni 'Rudjini', 'Dimi', 'Novi', 'Oblomovi' itd., u kategoriju djela, koja su pisana krvlju, radi kojih se u prvi čas autora proklinje, ali koja dižu čitave pokrete u duhovima i otvaraju nove vidike.

Pitanje, koje je ovdje tako oštro iznio Cankar, jedno je od temeljnih pitanja gotovo kod većine slovenskih naroda. Odnosaj između inteligencije i naroda, upliv zapada na tu inteligenciju jest problem, koji rješavaju već gotovo cijeli vijek prvi slovenski mislioci. Cankar je imao smionosti, da to pitanje samostalno pretrese obzirom na potrebne prilike svoga slovenskoga naroda i to je njegova prva zasluga. Ali on je ovom svojom pripovijesti stvorio ujedno i djelo neobične umjetničke cijene, kojim se Slovenci mogu da ponose. Sve je tu pisano čarobnim stilom, koji je uspjela sinteza realizma i začarane blage romantike.

V Vijencu:

»...malen će narod prevladati usudnu dilemu, tako, da pomanjkanje mnogobrojnosti svojih članova i tjesnoću svoje kuće nadoknadi intenzivnošću života, da zalazi što više u dubinu i da se penje u visinu. Masu ima da nadoknadi intenzivnost.

²¹ Bodi na tem mestu popravljen lapsus, ki se je pripetil komentatorju Tujcev v CZD IX, str. 317. Pisec ocene v reviji Mlada Hrvatska ne more biti Zofka Kvedrova, takrat poročena z Jelovškom (z Demetrovićem se je omožila več ko deset let zatem). Šifra ocene Z. D. se nanaša na nekoga drugega, verjetno je to Z(vonimir) D(evčić), pesnik zbirke Lucida intervalla.

U Tujcima nije problem za Slivara i ostale tuđince riješen nikako. Fakat da jedni ostaju tuđinci, a Hladnik ostane vagabund, a Slivar se utopi nije riješenje, nego je katastrofa. Ali Cankar je baš time, što je iznio tako crnu sliku, kušao da pridonesu riješenju problema: on nije ostao u svojim sanjama puki svećenik čiste umjetnosti, on nije postao ni tuđinac, niti je propao — postao je borac. On dovoda svom narodu pred oči glavna njegova pitanja, on ga drma, on mu pokazuje puteve k životu.«

Toda zavzeto sprejemanje Cankarjeve literature Marjanovića ni oviralo, da se ne bi v kontekstu razpravljanja ozrl na to, ali so spisi slovenskega pisatelja v celem izoblikovani, ali so osebe značajsko prepričljive in ali je dogajanje naznotraj utemeljeno. Tovrstne pomisleke je izražal taktno in nevsiljivo. Izmed številnih primerov navajamo enega, ki se tiče dramatike, iz znanega preglednega članka v Vijencu.

»O Cankarovim dramama dalo bi se mnogo govoriti: imadu mnogo mana, imadu mnogo nevjerovatnih epizoda, nisu izgledene i t. d., ali jedno će im morati svatko priznati: intuicija se je Cankarova u njima pokazala u svoj moći. Sve kipe životom i koncepcija je njihova snažna, elementarna. A one isto tako elementarno i djeluju. Mogli bi ih nazvati možda prije neke vrste grubim, neizradenim skicama, ali u kojima se pozna ruka majstora. Ali dijalog je za to naravan. Nema suvišnih riječi, nema retardujućega nuanciranja, sve je oštro i markantno, crtano jakim potezima u širokim konturama. Tu vlada često puta više manira kakovoga karikaturiste nego kabinetnoga umjetnika. Sve je tu — kao što u opće u Cankara — kako bi rekli »kričćeće« — kao kod plakata, pa bi gotovo rekao, da su mnoga mjesta u Cankarovim radnjama (gdje izlazi pred publiku izravna) napose nekako plakatska.

Ali ima opet i fino dotjeranih mjesta. Jakob Ruda, prva Cankarova drama, zadržava se u mekanim, blagim bojama, pa je ta drama i najizrađenija. Ekspozicije — kao što je nalazimo u prvim prizorima Jakoba Rude — rijetko ćemo gdje naći. Ekspozicije su kod Cankara u prosjeku sve vrlo uspjele. Nešto više neprilika je sa porastom radnje, sa momentom zaplitanja konflikta; tu se često vidi neko usiljavanje, neko umjetno napravljanje. Tako n. pr. u Kralju na Betajnovi, gdje Maks nekakovom sugestijom izmami od Kantora tajnu.«

Naša današnja sodba o Marjanovićevi kritiki je jasna, najdoločnije jo je razložil Antun Barac v znani monografiji Hrvatska književna kritika. Med sodobniki je naletela na svojevrstno zavraćanje od strani A. G. Matoša, kar je — kot smo že rekli — posebno poglavje; večidel so jo sprejemali kot npr. Ivanov-Dežman v oceni Marjanovićevih Fragmentov (Vijenac, 1903), da je tej kritiki tuja formalistična estetika in se najbolj drži Tainove poti, bolj kot kaj drugega jo zanima pisateljev življenjski nazor; ne lepota kot taka, marveč etična problematika. Izhaja

iz pozitivizma, vendar se z njim ne zadovolji, želi prodreti do globljih miselnih zasnov.²²

Marjanović po l. 1903 ni več pisal o slovenski književnosti, z njim je zmanjkalo ažurnega, informiranega in aktualistično naravnane tolmača, ki je v letih ob prelomu stoletja tankočutno in bistrovidno prisluhnil idejam in stvaritvam slovenske modernistične literature.²³ Kateri so bili razlogi, da o slovenskih snoveh dalje ni več pisal, je mogoče ugibati; kakorkoli že, primeri, ki smo jih navedli, gotovo zgovorno pričajo, da so se mladi ustvarjalci v Ljubljani, Zagrebu, Beogradu in v jugoslovanskih literaturah nasploh zanimali drug za drugega, se med seboj podpirali v generacijski zavezanosti določenim skupnim idejam in ciljem modernističnega programa.

²² M. M., *Hrvatska Moderna II*, 1951, str. 275–279.

²³ Poleg Cankarja je bila Z. Kvedrova drugi slovenski pisec, s katerim se je Marjanović največ ukvarjal. Razreši v *Izbranem delu III*, 1940, str. XXII, psevdonim V = Vinkov (M. Marjanović) in dodaj, da je M. M. objavil obsežnejšo oceno *Misterija žene* v istem *Svjetlu*, 1900, št. 29. Naj dodam še bibliografsko dopolnilo k ocenam del Z. Kvedrove: Adela Milčinović je poleg dveh recenzij, navedenih v *Izbranih delih*, napisala še tretjo, knjige *Iz naših krajev* v *Vijencu* 1903.

РЕЗЮМЕ

Сотрудничество словенских и хорватских литераторов было всегда очень живо, но никогда не достигло такой тесной и непосредственной взаимосвязи как в переходный период из 19-го в 20-ый век. Сотрудничество, укрепленное появлением молодого поколения т. наз. «модерна» у обеих соседских наций, базировалось прежде всего на публицистической деятельности (представители словенского модерна интенсивно публиковались в загребских газетах и журналах), на личных контактах и обоюдостороннем информировании. В первой части статьи автор обращает особое внимание на то, как выдающие представители словенского модерна — Цанкар и Жупанчич, интересовались литературной жизнью Хорватов.

Центральное внимание уделяется в статье обоюдосторонней посреднической деятельности выдающего хорватского критика Милана Маряновича в 1899—1903 годах. В разгар программной деятельности молодого поколения опубликовал хорватский критик четыре обзорных статей о хорватской литературе в словенской публицистике и одиннадцать критических отзывов о современной словенской литературе во хорватской печати (два из них опубликовал во сербской печати). Он писал о представителях словенской молодой генерации — о Цанкаре, о Жупанчиче, Кетте и Мурне, Кведровой и о Шорли. Ни во Словении в то время никто из критиков не написал ничего подобного по объему и ценности тому, что у южных соседей сделал Марянович. Уже Антун Барац подчеркнул значение литературно-посреднической деятельности Маряновича в связи с Цанкаром: хорватский современник Цанкара обнаружил связь между литературой Цанкара и словенской жизнью, он открывал, что словенский писатель в родной земле нашел возможность постановки мировых вопросов.

Литературно-посредническая деятельность Маряновича является, несмотря на то, что она прекратилась в 1903 году, примером образцовой литературной солидарности наших двух культур на заре нового столетия.